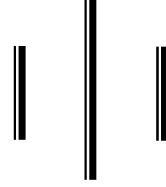

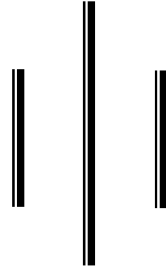
राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेको 'अश्वत्थामा' गीतिनाटकको समीक्षात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयमा
स्नातकोत्तर द्वितीय वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोध-पत्र

शोधार्थी

शशिधर उपाध्याय

परीक्षा रोल नं. : ५५०१२९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपालगन्ज, बाँके

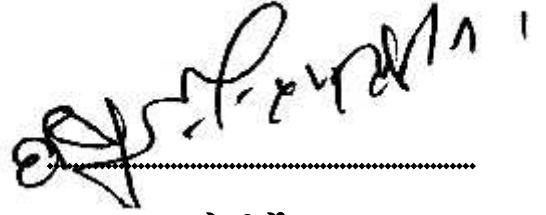
वि.सं. २०६७

शैक्षिक सत्र : २०६४।०६६

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय बर्षका छात्र शशिधर उपाध्यायले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत “राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेको अश्वत्थामा गीतिनाटकको समीक्षात्मक अध्ययन” नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८।७।२०

शोधनिर्देशक

हरिप्रसाद तिमिल्सिना

शिक्षण सहायक

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय बर्षका छात्र शशिधर उपाध्यायद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत “राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेको अश्वत्थामा गीतिनाटकको समीक्षात्मक अध्ययन” नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....
हरिप्रसाद तिमिल्सिना
शोधनिर्देशक

.....
बाह्य परीक्षक

.....
गिरिराज पौडेल
विभागीय प्रमुख

मिति : २०६८।१।२५

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु शिक्षक सहायक हरिप्रसाद तिमिल्लीना ज्यूको निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । आफ्नो कार्य व्यस्तताका विचमा पनि यो शोधपत्र तयारका सन्दर्भमा सदा प्रेमपूर्वक निर्देशन तथा अमूल्य सुझाव प्रदान गर्नु हुने मिष्ठभाषी गुरु प्रति म सदा ऋणी रहने छु । प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने नेपाली विभागीय प्रमुख प्रति म कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य तयार गर्दा आवश्यक सामाग्री उपलब्ध गराइदिने क्षेत्रीय पुस्तकालय, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज बाँके प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै प्रस्तुत शोधपत्रको लेखनका क्रममा समय निकाली सुझाव तथा सल्लाहदिई उत्प्रेरित गर्नुहुने गुरु उपप्राध्यापक महानन्द जोशीज्यू साथै सम्पूर्ण गुरु वर्ग प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

यसरी नै आर्थिक र व्यवहारिक समयसँग संघर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा पुऱ्याउने प्रिय मित्र डा. कृष्णराज डि.सी. प्रति म आजीवन ऋणी छु । यसैगरी शोध लेखनको समयमा सामाग्री संकलनगरी सल्लाहा सुझाव दिई सहयोग पुऱ्याउने आत्मीय मित्र बाबुराम आचार्यलाई धन्यवाद नदिईरहन सकिदैन । शोध लेखानको क्रममा सहयोग पुऱ्याउनु हुने साथीहरु सारदा, राजेन्द्र, खडक, चन्द्र र ज्ञानु प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

कम्प्युटर टाइप तथा सेटिङ्गमा सहयोग गर्नुहुने श्री राज डेस्कटप सेवा नेपालगन्जका सन्चालक श्री कृष्ण हरी जैशी प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण विभाग स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६८।७।१८

.....
शशिधर उपाध्याय
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

विषय सूची

परिच्छेद : एक

१. शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ शोधकार्यको औचित्य	६
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.९ शोधविधि	७
१.१० शोधनिष्कर्ष	७
१.११ शोधपत्रको रूरेखा	७

परिच्छेद : दुई

२. नाटककार माधवप्रसाद घिमिरेको जीवनवृत्त, व्यक्तित्व, कृतित्व र नाट्यप्रवृत्ति	८
२.१ जीवनवृत्त	८
२.२ व्यक्तित्व	१०
२.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व	१०
२.२.२ शिक्षक व्यक्तित्व	११
२.२.३ सम्पादक पत्रकार व्यक्तित्व	११
२.२.४ सामाजिक व्यक्तित्व	१२
२.२.४.१ सङ्घसंस्थामा संलग्नता	१२
२.२.४.२ सभापतित्व, प्रवचन कार्य र प्रमुख आतिथ्य	१३
२.२.४.३ प्रतिनिधि मण्डलमा समावेश	१३
२.२.४.४ देशविदेश भ्रमण	१३

२.२.५ प्रशासनिक व्यक्तित्व	१३
२.२.६ लेखक व्यक्तित्व	१४
२.३ कृतित्व	१४
२.३.१ वि. सं. १९९२-२००३ सम्म पहिलो चरण	१४
२.३.२ वि.सं २००४-२०१६ सम्म दोस्रो चरण	१६
२.३.३ वि.सं २०१७-२०२२ सम्म तेस्रो चरण	१७
२.३.४ वि.सं २०२३-२०३० सम्म चौथो चरण	१७
२.३.५ वि.सं २०३१ हालसम्म पाँचौ चरण	१८
२.३.६ काव्यप्रवृत्ति	१८
२.३.६.१ रसमयता	१९
२.३.६.२ छन्दबद्धता	१९
२.३.६.३ संरचनात्मक सन्तुलन र स्पष्टता	१९
२.३.६.४ प्रकृतिको चित्रण	१९
२.३.६.५ मानवतावादी र विद्रोहात्मक स्वर	२०
२.३.६.६ गुणात्मकता र बौद्धिकतामा जोड	२०
२.४ नाट्यप्रवृत्ति	२१
२.४.१ मानवतावाद	२१
२.४.२ गीतिमयता	२१
२.४.३ अभिनेयता	२१
२.४.४ नाटकीय तत्व	२१

परिच्छेद : तिन

३ नाटकको सैद्धान्तिक स्वरूप र नेपाली नाटकको विकासक्रम	२२
३.१ नाटकको सैद्धान्तिक स्वरूप	२२
३.१.१ परिभाषा र स्वरूप	२२
३.२ नाटकको सैद्धान्तिक तत्व	२४
३.२.१ कथावस्तु	२५
३.२.१.१ स्थान सङ्कलन	२७

३.२.१.२ काल सङ्कलन	२७
३.२.१.३ कार्य सङ्कलन	२७
३.२.२ चरित्रचित्रण (पात्र)	२८
३.२.२.१ स्थिर र गतिशील चरित्र	२९
३.२.२.२ विकसित र विकसनशील	२९
३.२.२.३ आदर्शवादी र यथार्थवादी	२९
३.२.२.४ वर्गीय र व्यक्तिगत	३०
३.२.३ संवाद	३०
३.२.४ देशकालवातावरण	३१
३.२.५ भाषाशैली	३१
३.२.६ उद्देश्य	३२
३.२.७ अभिनय र रङ्गमञ्च	३३
३.२.७.१ आङ्गिक	३३
३.२.७.२ वाचिक	३४
३.२.७.३ आहार्य	३४
३.२.७.४ सात्त्विक	३४
२.३ नाटकको विकासक्रम	३५
२.३.१ पृष्ठभूमि	३५
२.३.२ प्राथमिक काल (१९५५-१९४३)	३६
२.३.३ माध्यमिक काल (१८४४-१९८५)	३७
२.३.४ आधुनिक काल १९८६ देखि हालसम्म	४०
२.३.४.१ प्रगतिवादी धारा	४२
२.३.४.२ परिष्कारवादी धारा	४३
२.३.४.३ यथार्थवादी प्रयोगवादी धारा	४४
२.३.४.४ प्रकृतवादी धारा	४४
२.३.४.५ मनोवैज्ञानिक धारा	४४
२.३.४.६ विसङ्गतिवादी अस्तित्ववादी धारा	४५
२.३.४.७ समसामयिक नाट्यधारा	४६

परिच्छेद : चार

४ अश्वत्थामा नाटकको सैद्धान्तिकतत्वका आधारमा अध्ययन विश्लेषण	४७
४.१ शीर्षकसार्थकता	४७
४.२ अश्वत्थामा नाटकको संरचना	५०
४.३ कथावस्तु	५२
४.४ चरित्र चित्रण	५६
४.४.१ नायकपात्र अश्वत्थामा	५६
४.४.२ बृद्ध पिता	५९
४.४.३ ग्रामवासी	६०
४.४.४ लोभारे ठिटो	६१
४.४.५ ग्रामनारी	६१
४.४.६ दोजिया	६१
४.४.७ पँधेर्नीहरू	६२
४.४.८ सैनिक	६२
४.४.९ सर्वेसर्वा	६३
४.५ संवाद	६४
४.६ द्वन्द्व विधान	६५
४.७ देशकाल र वातावरण	६८
४.८ भाषाशैली	६९
४.८.१ अलङ्कार विधान	७०
४.८.१.१ शब्दालङ्कार	७०
४.८.१.१.१ अनुप्रास	७०
४.८.१.२ अर्थालङ्कार	७०
४.८.१.२.१ उपमा	७०
४.८.१.२.२ उत्प्रेक्षा	७१
४.८.१.२.३ रूपक	७२
४.८.१.२.४ सन्देह	७२
४.८.१.२.५ भ्रान्तिमान	७२
४.८.१.२.६ दृष्टान्त	७३
४.८.१.२.७ असङ्गति	७३
४.८.१.२.८ अर्थान्तरन्यास	७४

४.द.२ बिम्ब र प्रतीकको विधान	७४
४.द.३ रस विधान	७४
४.द.३.१ करूण रस	७५
४.द.३.२ वीर रस	७५
४.द.३.३ हास्य रस	७६
४.द.३.४ भयानक रस	७६
४.द.३.५ सृङ्गार रस	७६
४.द.३.६ अद्भूत रस	७७
४.द.३.७ रौद्र रस	७७
४.द.३.८ विभत्स रस	७७
४.द.३.९ शान्त रस	७८
४.द.४ ध्वनि विधान	७९
४.द.५ छन्द विधान	८१
४.९ उद्देश्य	८२
४.१० अभिनेयता र रङ्गमञ्च	८२

परिच्छेद :पाँच

५ नेपाली साहित्यमा नाटककार माधवप्रसाद घिमिरे र 'अश्वत्थामा' नाटकको योगदान	८४
५.१ नेपाली साहित्यमा नाटककार माधवप्रसाद घिमिरे	८४
५.२ अश्वत्थामा नाटकको योगदान	८६
५.२.१ अश्वत्थामा गीतिनाटकमा राष्ट्रियता	८६
५.२.२ अश्वत्थामा गीतिनाटकमा विश्वमानवताको हास	८६
५.२.३ अश्वत्थामा गीतिनाटकमा नारी उदारता	८६
५.२.४ अश्वत्थामा गीतिनाटकमा प्रतीकात्मकता	८७
५.२.५ अश्वत्थामा नाटकमा विवेक र हार्दिकता	८७

परिच्छेद :छ

उपसंहार	९२
सन्दर्भग्रन्थ सूची	
परिशिष्ट	

सङ्क्षेपीकरण शब्द सूची

वि.सं.	विक्रम सँवत्
डा.	डाक्टर
ने.प्र.प्र.	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
प्रा.	प्राध्यापक
अ.प्र.	अप्रकाशित
ने.ग.	नेपालगन्ज
म.व.	महेन्द्र बहुमुखी